

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad N°. 124.)

Zondag 12 Mei 1901. N°. 1219.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertentieën aan de ADMINISTRATIE; Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.
Insendingen, die later dan Donnerdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementenprijs: franco aan huis, per drie maanden / 1.20, voor het buitenland per jaar / 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent.
Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam.
Advertentieprijs: van 1 tot 6 regels / 1.20, voor elke regel meer 20 Cent.
Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van Vereen. 12 Ct. p. regel.

Van de Gemeene gratie.

LAATSTE REEKS.

LXIII.

DE WETENSCHAP.

II.

De vrees des Heeren is het
beginzel der wetenschap.
Spreuk. 1: 7a.

We vonden, dat het oorspronkelijke denken in God is; dat in het geschapen heelal van dit oorspronkelijke denken Gods een openbaring en belichaming voor ons treedt; dat ons menschen het vermogen is geschenken, om op onze wijs dit denken Gods in en na te denken; dat dit nadenken wel stuksgewijze toegaat, maar onder hooger leiding en bestel, toch uitloopt op één geheel van kennis; dat dat geheel van ons menschen nadenken de Wetenschap vormt; dat diensvolgens de Wetenschap een eigen schepel Gods is, met roeping tot de zelfstandige vervulling van een taak, die door God zelf voor haar rekening is gelegd; en dat God haar alzo besteld heeft, tot grootmaking van zijn heiligen Naam. Zoo en niet anders is de grondslag, die zich ontdekt bij het lichten van Gods Woord. Zelfs wordt de waarheid, die hier in licht, door de Heilige Schrift nog dieper verstaan, en tot in het eigen Wezen, leven en werken Gods terug geleid, door de wonderbare openbaring, dat de Wijsheid of het Woord in God van eeuwigheid persoonlijk bestaan heeft, en God zelf is. Maar die diepere achtergrond kan thans buiten bespreking blijven, nu we hier handelen niet van de oorspronkelijke, d. i. archetypische Wetenschap in God, maar van de afgespiegelde, of ectypische Wetenschap, die onder Gods bestel opkomt in en uit het menschenlijk bewustzijn.

Intusschen moet, ter voorkoming van misverstand, hierbij op één eigenaardigheid der Heilige Schrift uitdrukkelijk de aandacht worden gevestigd. Bij het lezen der Heilige Schrift ontvangen we namelijk herhaaldelijk den indruk, dat zij, in plaats van de Wetenschap of het Wijs-zijn aan te bevelen, veeleer de menschenlijke wetenschap veroordeelt. Zoo, als het bij Jesaja heet: „Uwe wijsheid en uwe wetenschap heeft u afkeerig gemaakt.“ Als de Prediker zegt: „Die wetenschap vermeerdert, vermeerdert smart.“ Of ook als Paulus aan die van Korinthe schrijft: „De wijsheid der wereld is dwaasheid bij God.“ Uitspraken die, nog met tal van anderen te vermeerderen, eer strekken, om tegen wat de wereld Wetenschap noemt, in te nemen, dan om ons met eerbied voor de menschenlijke wetenschap te vervullen. Voegt men daar nu bij den hoonenden toon, waarop de mannen der Wetenschap zich bijna stelselmatig over de openbaring der Schrift en over wat ons heiligh is, uitlaten; en let men niet minder op de verwoesting, die de dusgenaamde resultaten der Wetenschap in veler geloof hebben aangericht, — dan is het volkomen verklaarbaar, hoe zeker wantrouwen tegen de Wetenschap bij de geloovigen is ingeslopen; hoe niet weinigen in de Wetenschap een vijandige macht zien, die eer bestreden dan gekweekt moet worden; en hoe er ten slotte zelfs zijn, die alle Wetenschap verwerpen, en zich daarom liefst op veilig terrein in eigen tenten terugtrekken. Voorhands merken we hier tegen alleen op, dat de Schrift tusschen ware en valsche Wetenschap onderscheidt, en eenzijdig getuigt, dat het „de uitnemendheid der Wetenschap is, dat de Wijsheid haren bezitters het leven geeft.“ (Pred. 7: 12), maar ook anderzijds ons waarschuwt tegen „de valsche wijsheid dusgenaamde Wetenschap“ (1 Tim. 6: 20). Er wordt alzo een Wetenschap die uitnemend is, gesteld tegenover een andere Wetenschap, die zich valsche aldus noemt; en wie dat onderscheid in het oog houdt, verstaat het, hoe de Schrift ons eenzijdig tegen die valsche Wetenschap waarschuwt, en anderzijds voor de ware Wetenschap liefde en eerbied poogt in te boezemen.

Dit onderscheid nu ontstaat door de zonde. Zij toch is het, die den mensch verlost en verleidt, om ook de Wetenschap buiten verband met God te plaatsen, hierdoor aan God te ontrouwen, en ten slotte tegen God te keeren. De plantse der ware Wetenschap heeft haar wortel in de vrees des Heeren, komt uit de vrees des Heeren op, en vindt in die vrees des Heeren haar beginzel, motief en uitgangspunt. Maakt nu de mensch, door de zonde, zich van dien wortel, die in de vrees des Heeren ligt, los, dan kan het niet anders, of wat hij voor Wetenschap

uitgeeft, is een schijngehalte en mist het wezen. Slechts zij men hierbij tegen één misverstand op zijn hoede. Sommigen vatten deze tegenstelling zoo op, alsof de goede Wetenschap, de ware Wetenschap, de Wetenschap der heiligen, gelijk het elders heet, uitsluitend bestond in de Wetenschap van Gods genade in Christus, en alsof onder valsche Wetenschap te verstaan ware de onderzoeken van de dingen der wereld. Dit toch is niet zoo. Er is een valsche Wetenschap zoo wel der heilige als der wereldsche dingen. Er is, omgekeerd, evenzo een ware Wetenschap even goed van de heilige openbaring der Schrift, als van wat betrekking heeft op het leven der wereld. Beide malen, zoo wel bij de valsche als bij de ware Wetenschap, is en blijft haar voorwerp het geheel der dingen, al wat door ons menschen kan gekend worden. Het onderscheid tusschen de ware en de valsche Wetenschap ligt niet in het terrein, waarop men zijn onderzoeken instelt, maar in de wijze waarop men onderzoekt, en in het beginzel, waarvan men bij die onderzoeken uitgaat. De zonde heeft niet alleen ons zedelijk leven bedorven, maar ook ons verstand verduistert, en nu kan het wel niet anders, of wie met dat verduisterd verstand tot Wetenschap poogt te geraken, moet wel een onjuisten blik op de dingen krijgen, en hierdoor komen tot valsche slotsommen. Het is dan ook deze verduistering van het verstand door de zonde, die de Wetenschap op een dwaalspoor heeft geleid. En het kan niet anders, of aan dit gevaar blijven we bloot staan, zoo lang deze verduistering van het verstand door de zonde niet haar tegenwicht ontvangt in de verlichting van datzelfde verstand door den Heiligen Geest.

Zonder de gemeene Gratie nu, zou deze afdoeling der Wetenschap, buiten die verlichting door den Heiligen Geest, een volstrekte zijn geworden. De zonde aan zich zelf overgelaten, schrijft steeds van kwaad tot erger. Ze doet u afhellen langs een vlak, waarop niemand zich staande kan houden. Wie niet met de gemeene Gratie rekent, kan uit dien hoofde tot geen andere slotsom geraken, dan dat alle Wetenschap, buiten het heilig terrein, leeft uit schijn en zelfbedrog, en dus moet uitloopen op misleiding van wie naar haar stem luistert. Toch toont de uitkomst, dat zoo de zaak niet staat. Ook bij de Grieken, die geheel van het licht der Schrift verstoken waren, is een Wetenschap opgekomen, die ons nog verbaast door het vele schoone en ware, dat ze ons biedt. De namen van Socrates, Plato en Aristoteles, waren ook onder de Christelijke denkers steeds in eere. Zelfs is het niet te veel gezegd, dat we beweren, dat het denken van Aristoteles een der krachtigste middelen is geweest, om ook de Christenen tot dieper denken op te leiden. En ook in den tegenwoordigen tijd kan door niemand ontkend worden, dat er op het gebied van de sterrekunde, van de plantkunde, van de diervkunde, van de scheikunde enz., een rijke Wetenschap is opgebloeid, die, hoezeer schier uitsluitend beoefend door mannen, die aan de vrees des Heeren vreemd waren, toch tot een schat van kennis heeft geleid, dien ook wij, Christenen, bewonderen, en waarvan we een dankbaar gebruik maken. Zoo staan we derhalve voor het feit, dat er, buiten het Christelijk erf, een Wetenschap ontloopt, die van de één zijde ons wezenlijke, ware kennis aanbrengt, en die toch van de andere zijde tot een levensopvatting en een wereldbeschouwing heeft geleid, die regelrecht tegen de waarheid van Gods Woord indruischt. Of, om het in andere woorden te zeggen, we staan feitelijk tegenover een uit de wereld opgekomen wetenschap, die eenzijdig zeer stellig nog onder de heerschappij der zonde staat, en die toch anderzijds op een resultaat mag bogen, waarbij van verduistering door de zonde geen sprake is. En dit nu is alleen zoo te verklaren, dat wel de zonde haar bederf voortzet, maar dat de gemeene Gratie tusschen beide is getreden, om deze werking der zonde te temperen en in te binden. Ook voor wat de Wetenschap aangaat, wordt alzo de toestand dien we voor ons vinden, alleen verklaard, zoo we beiden tot hun recht laten komen, eenzijdig de verduistering van ons verstand door de zonde, en anderzijds de gemeene Gratie Gods, die aan deze verduistering paal en perk heeft gesteld. Dat we hierbij nu zeer stellig van een doen Gods mogen en moeten spreken, blijkt op zich zelf reeds uit het niet te loochenen feit, dat in mannen als Plato en Aristoteles, in Kant en Darwin, starren van eerste grootte hebben gebloken, genieën van den hoogsten graad, die hoezeer ook geen belijvende Christenen, toch zeer diepe gedachten hebben uitgesproken, en die dit geniale niet uit zich zelve bezaten, maar hun talent

ontvingen van dien God, die hen schiep en tot hun denkbeelden bekwaamde.

Om dat nu wel in te zien, moet men niet bij de algemeene formule: Verduistering door de zonde, blijven staan, maar zich rekenschap geven van wat deze verduistering werkte. Heeft de zonde gemaakt, dat we niet meer logisch denken kunnen? Heeft ze te weeg gebracht, dat we tot de waarneming van wat om ons heen bestaat en voortvalt, onbekwaam zijn? Legt de zonde een blinddoek op onze oogen, zoodat we niets meer zien of bemerken? Stellig niet. Telkens als ge met anderen redeneert, over wat ook, onderstelt ge bij u zelve en bij die anderen de bekwaamheid om logisch te denken. Ge aarzelt geen oogenblik of wat ge ziet en hoort, wel zoo bestaat als ge het waarneemt. En in den regel beweegt ge u door het leven met een volkomen gevoel van zekerheid. We hebben door de zonde niet opgehouden redelijke wezens te zijn; en als we ons eigen bestaan met dat der dieren vergelijken, zijn we ons volkomen bewust van de superioriteit, waarover we als menschen, dank zij ons menschenlijk verstand, beschikken. De macht, die we gaandeweg over de dieren en over heel de aarde hebben verkregen, is dan ook zoo sprekend en reël, dat reeds die macht alleen ons klaarlijk overtuigt van de realiteit van ons onderzoeken en denken. Het kan daarom niet ontkend, dat ook hierin de verduistering door de zonde merkbaar is. Wat is niet bij velen de macht van het logisch denken bitter zwak. Op wat tal van vergissingen en fouten in onze redeneering hebben we ons niet telkens te betrappen? Wat heeft bij de waarneming de schijn ons niet herhaaldelijk bedrogen? Wat sloopt niet telkens traagheid in, om het onderzoek tot op zijn volle diepte te laten doordringen? Wat werd er niet veel gestudeerd, omdat het moest voor een examen of voor een broodwinning, zonder dat de heilige aandrift van het onderzoek ons bezielde? Maar, ook al geven we dit alles toe, toch is in dit alles slechts een gedeeltelijk gebrek, en niet een verduistering, die het zien belet.

Neen, de eigenlijke verduistering van de zonde ligt in heel iets anders. Daarin, dat we de gave verloren om het ware verband, den juiste samenhang, het samenstel van het geheel der dingen te grijpen, en nu al wat zich aan ons voordoet, slechts uitwendig bezien, niet in zijn kern en wezen, en zoo ook elk ding op zich zelf, maar niet de dingen samen in hun verband en in hun oorsprong uit God. Dat verband, die samenhang der dingen in hun oorspronkelijk verband met God, kan alleen in onzen geest gevoeld worden; die lag niet in de dingen buiten ons; en daarom kon die alleen gekend en nagodacht worden, zoo lang onze geest in levensverband met God stond, en van God uit dien samenhang zijner gedachten kon nasporen. Welnu, die eigenschap bezat onze menschenlijke geest in haar zuivere schepping, maar juist die eigenschap ging te loor, toen de zonde den levensband afneed, die ons met God verenigde. Geleijk een hond of een vogel aan een paleis wel steenen ziet, en hout en kalk, en misschien kleur, maar niets vat noch verstaat van de bouwkunst noch van den stijl van het geheel, noch van de bestemming van zalen en vensters, zoo ook staan wij met ons verduisterd verstand tegenover den tempel der schepping. We zien wel de deelen, de stukken, de enkele elementen, maar we hebben geen oog meer voor den stijl van dezen tempel; we gissen zijn bouwmeester niet meer, en daarom kunnen we dien tempel der schepping niet meer verstaan in zijn eenheid, oorsprong, en bestemming. We zijn als een architect, die van zijn zinnen beroofd is, en die, toen hij nog bij zijn verstand was, heel den bouw in zijn samenstel begreep en doorzag, maar nu, uit het venster van zijn el glurend, zich staart op muren en spitsen, maar van het motief van den bouw niets meer begrijpt. Blind voor God en Goddelijke dingen, wil dus niet alleen zeggen, dat we in onze verduistering door de zonde, niet meer tot God kunnen opklimmen; maar het beduidt ook dat we niet meer in staat zijn, om in de schepping zelve den samenhang der gedachten Gods waar te nemen, het geheel van de schepping te doorzien, en ons van het plan van die schepping een heldere voorstelling te vormen, en dat we daarom niet tot ware Wetenschap van die schepping geraken kunnen.

Wel tot juiste kennis van steen en hout en verf en metaal, maar niet meer tot een juiste opvatting van wat in dezen geheel bouw de stijl, de grondgedachte, het motief en de bestemming is. En overmits nu de Wetenschap volstrekt niet alleen bestaat in de keuring van hout en steen en metaal, maar juist dan eerst wezenlijk Wetenschap wordt, als ze het

geheel als in een spiegelbeeld weet op te vangen, juist daarom staat de verduistering der zonde niet aan detailliekennis, maar wel aan de Wetenschap in haar hoogere en edelere opvatting in den weg. Zoo lang ge het geschapene, met uitsluiting van den mensch, en buiten God gerekend, beziet, dan toover de Wetenschap ook nu nog haar wonderen, door haar nauwkeurige ontleding der dingen en haar opsporen van de wetten, die hun beweging regelen. Maar zoo niet rekt ge ook met den mensch, en komt ge toe aan de geestelijke vraagstukken, die u van zelf met het centrum van alle geestelijke leven, d. i. met God, in aanraking brengen, of alle zekerheid is weg, school staat naast school, richting treedt tegenover richting op, en vollagen wanhoop maakt zich ten leste van de onderzoekers meester. Er is nog zeker voortschrijden van hun kennis, zoo lang zij het menschenlijk lichaam bestudeeren, en waarnemen kunnen wat zich van den geest op lichamenlijke wijze uit, maar zodra niet wordt het eigenlijke geestelijke gebied betreden, of het loopt al uit op een gissen en vermoeden, op een verdringen van stelsel door stelsel, en ten slotte op twijfelzucht en scepticisme.

Hoe dit gekomen is, zou ons nog veel duidelijker worden, zoo we meer afwisten van den toestand, waarin de mensch oorspronkelijk verkeerde, toen hij, uit de hand zijns Scheppers voortgekomen, nog niet door de zonde was aangetast. Veel weten we hier niet van. Toch is uit enkele gegevens die ons ten dienste staan, genoegzame kennis desaan gaande af te leiden, om ons het verschil, dat door de zonde intrad, te doen vatten. Wij, in onzen tegenwoordigen toestand, kunnen tot de kennis der dingen alleen door waarneming en ontleding komen. Maar zoo was het in het paradijs niet. Of lezen we niet, dat God de dieren tot Adam bracht, en dat Adam terstond, op het eerste gezicht, het wezen van deze dieren zoo doorgrondde, dat hij hun op staanden voet namen gaf. Dit kan natuurlijk niet beteekeken, dat hij, toen dier voor dier aldus bij hem voorbij ging, geheel gedachteloos en zonder zin een klank noemde. Stel u voor, dat men achtereenvolgens twee, driehonderd gesloten koffers bij u voorbij droeg, en dat ge achter elkander, bij het zien van elk dier koffers, zonder slot of zin, een klank verzont, dan zoude ge immers, eer ge aan de honderdste toe waart, reeds lang vergeten zijn, wat naam ge aan de eerste gegeven hadt. En waartoe zou dan dat namen geven bij Adam gediend hebben? Eva was er nog niet. Er was niemand die hem hoorde. Zin heeft dit verhaal dan alleen, zoo ge het aldus opvat, dat Adam, het wezen van elk dier terstond doorziende, dat zijn insicht van het wezen van het dier uitdrukte in een naam, die aan dat wezen beantwoordde.

Stond nu Adam alzo tegenover de dierenwereld, dan is er geen enkele reden, om aan te nemen, dat hij niet evenzo tegenover de plantenwereld, ja, tegenover de geheele natuur stond. Die eigenschap nu, dat vermogen, om het wezen van planten en dieren terstond te doorzien en te verstaan, bezitten wij thans niet meer. Willen wij een plant of een dier leeren begrijpen, dan moeten we dat dier en die plant nauwkeurig en voor langen tijd waarnemen, en zoo van lieverlede uit wat we waarnemen, besluiten tot hun aard; doch zonder dat we ook zoo hun wezen nog ooit verstaan leeren. Zelfs hun instinct is ons nog een volkomen onopgelost raadsel. Maar Adam had dit vermogen, en, zoo ge hiermede rekent, dan zult ge nu ook begrijpen, hoe Adam, ware de zonde niet tusschen beide getreden, schier onmiddellijk tot een Wetenschap van heel de Schepping zou gekomen zijn, die leidde tot een rechtstreeksch verstaan van heel de Schepping in het verband met haar oorsprong en haar bestemming.

Hier komt nog iets bij. Adam doorzag niet alleen het wezen der dingen, maar ook noemde hij ze. Dit noemen nu is iets wat ook bij ons niet meer bestaat. We kunnen een vreemd ding wel een naam geven, maar zulk een naam nemen we of over van een ander volk en spreken van rails, en tram, en locomotief, of wel we maken zulk een naam met behulp van Griekse woorden, zoo als telegraaf, telefoon, electriciteit enz. Maar nieuwe namen in onze eigen taal, die het wezen der dingen uitdrukken kunnen we alleen maken door samenstelling of door reeds gebruikte woorden over te nemen. Taal scheppen kunnen wij niet meer. Adam daarentegen kon dit wel. In hem stond het begrip nog met het wezen, en het woord nog met dit begrip in organischen samenhang. Hij heeft dan ook nooit spreken geleerd van zijn moeder, maar hij sprak van zelf, en reeds in wat God tot hem sprak, — wat hij dan verstaan moet

hebben — blijkt, tot hoe hooge bevattings zijn begripsvermogen en taalvermogen in staat was. We gaan dus niet te ver, zoo we zeggen, dat Adam in zijn eigen denkwereld, in zijn eigen bewustzijn een klaarheid, een doorzicht, een eenheid bezat, die voor ons te loor is gegaan. Zonder zonde zou de Wetenschap alzo een geheel ander verloop hebben gehad; en ze zou zijn opgebouwd geworden met een onmiddellijkheid, waarvan wij ons nauwelijks een voorstelling kunnen vormen. En wat onder de verduistering van het verstand door de zonde te verstaan zij, wordt ons eerst recht duidelijk als we hieruit afleiden, wat Adam kon, en wij niet meer kunnen. Voor Adam was toch de wetenschap een onmiddellijk bezit, voor ons is ze een brood, dat we niet smaken kunnen, dan in het zweet onzes geestes, door moeievollen, ingespannen arbeid.

Heeft op die wijs, tengevolge der zonde, de Wetenschap een geheel ander karakter aangenomen, zoodat nu onze Wetenschap de vrucht is van noeste vlijt, nauwkeurige waarneming, zorgvuldige ontleding en conscientieuze synthese, toch is wat vroeger bestond, niet geheel te loor gegaan. Reeds het instinct der dieren toont aan, hoe er volkomen nauwkeurige kennis en stipte handeling zijn kan, zonder dat studie of oefening voorafgaat. De spin weeft haar webbe, en de bij bouwt haar raat, met een precisie en zekerheid, die voor alle menschenlijke constructie onovertreffbaar is. Neem maar een jong spinnetje, dat nog nooit een webbe zag, en toch zult ge zien, dat het straks even kunstig en even nauwkeurig een webbe uitspanst en weeft. En in verband hiermede zij hier opgemerkt, dat de apostel Paulus van onze menschenlijke kennis zegt, dat ze nu slechts ten deele is, en nu als met spiegelbeelden werkt, maar eens heel anders zal worden, en dan het karakter van het volmaakte zal dragen. Thans echter bezitten we zulk een kennis niet meer, noch ook het vermogen, om dit te verwerven. Thans gaat alles door waarnemen, door leeren, door oefening, door studie. Maar toch is er ook nu nog iets in het menschenlijk leven dat tusschen het instinct en de verworven kennis als een tusschenschot in staat, en dat de Heilige Schrift overal op den voorgrond plaatst onder den naam van Wijsheid. Dat dit iets anders is dan Wetenschap, weten we allen uit het praktische leven. Keer op keer ontmoeten ook wij onder de eenvoudigste lieden enkele personen, die begaafd zijn met een buitengewoon praktische levenswijsheid. Ze hebben niet veel geleerd. Soms zijn er die niet eens lezen of schrijven kunnen, en die toch, als het op het geven van raad, op keuze of op handelen aankomt, zoo wijs weten te spreken, en zoo wijs weten te handelen, dat ze altoos goed uitkomen en kundiger lieden beschamen. De vrouw is in den regel minder ontwikkeld dan de man; maar hoe dikwijls ziet men niet, dat de vrouw van een geleerd man veel wijzer insicht in het leven heeft dan hij, en den man met al zijn kennis beschaamt. Die wijsheid nu vindt men in het Oosten, maar ook in het Westen. Salomo had niet aan wat wij een hogeschool noemen gestudeerd, en hoogstwaarschijnlijk geen enkel examen gedaan, en toch kwam men uit alle streken in het Oosten om Salomo's Wijsheid te hooren. En al is het nu zoo, dat hierbij een bijzondere inspiratie in het spel was, toch weet het Oosten ook bij andere volken van zulke wijzen te verhalen, die metterdaad begaafd waren met een zeer klaar en helder insicht in de dingen.

Die Wijsheid nu is een der kostelijkste elementen in het maatschappelijk samenleven; en zelfs bij negervolken heeft men soms verbaasd gestaan over de hooge mate van deze praktische levenswijsheid, die zich bij enkele personen in hun midden openbaarde. Ze is niet in den vollen zin een instinct als bij de dieren. Ze is ook niet meer de onmiddellijke Wetenschap die Adam had. Maar toch herinnert ze aan beide, en heeft ze met beide iets gemeen. Gemeen dit, dat ze, althans schijnbaar zonder inspanning, zich in het verband der dingen thuis gevoelt, en met zekerden, vasten greep het juiste weet te kiezen. Het is, alsof zulke wijze personen onder een hooger leiding staan, die hen bekwaamt om altoos het juiste te treffen. Hun schot is altoos raak. En hierin nu openbaart zich niets anders, dan de werking der gemeene Gratie, die nog iets van het Paradijs heeft doen overblijven, en er ons leven, ook onder de zonde, door verrijkt heeft.

Wat deze zelfde trek zich ook zondig ontwikkelt heeft in de sluwheid van het bedrog en in de geslepenheid van den misleider, is kennelijk. Maar zoo is het met alle gaven der gemeene Gratie. Ze strekken om ons rijker te maken, maar ze leveren tevens het

gevaar op, dat ze misbruikt worden. Husai en Achitof 1 leveren van beiden het voorbeeld op. Toch is uit deze *Wijsheden* niet de Wetenschap in onzen toestand opgekomen. De *Wijsheden* dient voor het oogenblik of voor het praktisch leven, maar ze bouwt niet de kennis van het geheel op. En daarom biedt de gemeene Gratie ook nog een tweede iets. Dit namelijk, dat de mensch, ook nadat hij beroofd was geworden van het onmiddellijk inzicht in het wezen der dingen, zich den weg ontsloten zag, om door den rusteloozen arbeid van nader onderzoek, waarnemen, ontleden, indenken en nadenken, althans tot zekere kennis van de uitwendige zijde der dingen te geraken, en de verschijning der dingen saam, niet de wet harer beweging, te leeren verstaan. Welnu, het is deze tweede gave der gemeene Gratie, die in den loop der eeuwen het aanzien geschonken heeft aan wat wij thans de *Wetenschap* noemen, en het is door dit middel alleen, dat de mensch, voor wat aan hem staat, tot Wetenschap geraken kan. Wat de bijzondere genade hieraan toebracht, bezien we nader.

Spanjelen tusschen uwe oogen.

Ook zult gij ze tot een teeken binden op uwe hand, en zij zullen u tot voorhoofdsponselen zijn tusschen uwe oogen.

Deut. 6:8.

Een Jood, die zich streng aan den Talmud houdt, bidt noch zijn morgen- noch zijn avondgebed, zonder den „gedenkeedel“ op zijn voorhoofd. Die geddenkeedel bestaat uit een vierkant kastje van leer, waaruit vier naast elkander aangebrachte stukjes perkament steken, en op die vier stukjes perkament staat geschreven wat men leest in Exod. 13:1-10, Exod. 13:11-16, Deut. 6:4-9 en Deut. 11:13-21. Dit toestel wordt met een riem om het hoofd gebonden, en de uiteinden van dien riem hangen over den rug. De Joden noemen dezen geddenkeedel een *Tefilla*, en leggen zulk een *Tefilla* ook op het hart, met de riem om de hand geslagen. Dat de orthodoxe Joden bovendien zulke geddenkedels aan de posten van hun voordeur spijkeren, is bekend. Men kan dit in elke Jodenbuurt met eigen oogen zien. Onze overzetting noemt de *Tefilla*, die op het voorhoofd hangt, een voorhoofdsponsel, en om aan te duiden dat het te denken is midden op het voorhoofd, heet het een „voorhoofdsponsel tusschen de oogen“.

Voor deze zondige gewoonte beroept de Talmud zich op wat Mozes, kort voor zijn sterf, aan Israël inprentte, toen hij sprak: „En deze woorden, die ik u heden gebiede, zullen in uw hart zijn. En gij zult ze uwen kinderen inscherpen, en daarvan spreken, als gij in uw huis zit, en als gij op den weg gaat, en als gij nederligt, en als gij opstaat. Ook zult gij ze tot een teeken binden op uwe hand, en zij zullen u tot voorhoofdsponselen zijn tusschen uwe oogen. En gij zult ze op de posten van uw huis, en aan uwe poorten schrijven.“ Een vermaan, herhaald in Deut. 11:18-20 in deze woorden: „Legt dan deze mijne woorden in uw hart, en in uwe ziele, en bindt ze tot een teeken op uwe hand, dat zij tot voorhoofdsponselen zijn tusschen uwe oogen; en leert die uwen kinderen, sprekende daarvan als gij in uw huis zit, en als gij op den weg gaat, en als gij nederligt, en als gij opstaat; en schrijft ze op de posten uws huizes, en aan uwe poorten.“

Dat dit *gedenkeedel* niet *eigenlijk* bedoeld was, mag aangenomen, daar er niet staat, dat ze met een enkele zinsuade uit de breede wet, maar met de wet zelve aldus doen zouden; en het dragen van *heel* de wet op hand of voorhoofd ondenkbaar is. Ook is het duidelijk, dat het schrijven van de wet op *hun hart* niet in letterlijken, maar in overdrachtelijken zin is op te vatten.

Het ligt dan ook in den aard der zaak, dat zulk een uitwendig aanleggen van deze geddenkedels tot niets nut. Wie zulk een spansel op zijn voorhoofd bindt, kan er niets van lezen. En bovendien, Mozes zegt niet, dat ze zulke alleen onder het gebed hadden te doen, maar *altijd*. Niet alleen onder het bidden, maar heel hun leven door moest de Wet des Heeren het richtsnoer van hun leven zijn. Bij de uitgangen van hun hart, in de overleggingen van hun bewustzijn, bij wat het oog doorgluede, bij wat de hand deed, bij hun uitgaan op den weg, bij het terugkeren in hun woning, en in heel de opvoeding van hun kinderen, steeds moest een echte zoon van Israël zich de wet des Heeren voor oogen stellen. Niet eigen wil, maar de wil des Heeren, moest heel hun existentie beheerschen.

Aldus was de ideale, de hooge eisch van het religieuze leven, van Gods wege aan Israël gesteld, en de uitwendige opvatting van dit heerlijk woord in den Talmud heeft den Jood niet innerlijk vroom gemaakt, maar hem juist in doodendenden vormdenis het diepere religieuze besef doen derven.

Jesus oordeel spaarde hen dan ook niet. „Al hun werken doen zij, om van de menschen gezien te worden, want ze maken hun geddenkedels breed en den zoom hunner kleeders groot.“

En toch, wij, Christenen, zijn er niet mede af, dat we deze dore formaliteiten van den Talmud veroordeelen. Mozes ernstig vermaan geldt ook voor ons.

De weg der zaligheid heeft zijn uitgangspunt bij het Kruis van Golgotha, en geen onzer vleit zich meer met het valse denkbeked, alsof hij door stipte wetsvolbrenging den hemel kon verdienen.

Maar ook na den vrede met God in het Lam Gods te hebben gevonden, hebben we toch onzen levensweg af te loopen, en op dien levensweg hebben we opwallingen van het hart, hebben we overleggingen in onzen geest, hebben we tot voornemens en besluiten te komen, hebben we te handelen en te spreken, en onze verhoudingen te regelen voor ons gedrag in huis en buitenhuis.

Daarbij staan we telkens voor veleerlei keuzen. We kunnen ons en we kunnen zoo handelen. En voor die keuze blijven we verantwoordelijk.

Allerlei invloeden nu doen zich daarbij gelden. Van den eenen kant wil de wereld ons dan de wet stellen. Dat doet ze, door wat algewoonte geijkt is, door wat als fatsoenlijk zich aan ons opdringt, door wat de publieke opinie ons voorschrijft, door wat toegevende kringen als usantie hebben aangenomen en door wat gemeenlijk gelaakt of geprezen wordt.

Naast die wet der wereld dringt zich een andere wet aan ons op van veel booser oorsprong, die samenhangt met de zelfucht, met de zinnelijkheid, of met den hoogmoed van ons zondig hart, en die bij ons overleggen, spreken en handelen ons een vrijblijf in de hand schuift voor veel, dat anders de toets van eerlijkheid, edeler zin en rechtschapen gedraging niet kan doorstaan.

En terwijl nu die wet der wereld, en die wet van Satan, gedurig macht over ons oefenen, komt God in zijn Woord tot ons, om ons te zeggen, dat alleen *zijn* Wet ons leven mag beheerschen, en dat we tegen wereld en Satan in, alleen aan *zijn* Wet zullen vasthouden.

Eerst in die tegenstelling, dat gevoelt ge, verkrijgt die wet, die ordinantie Gods, die over *heel* ons leven gaat, ingrijpende en aangrijpende beteekenis.

Zoo toch wordt het heel ons leven door één gestadige worsteling, om ons aan die wet van wereld en Satan te onttrekken, en ons aan de wet Gods vast te klemmen.

Aldus twee onheilige wilsmachten die ons beheerschen willen, en waartegen we testrijden hebben, om ons met onzen eigen wil, willig over te geven aan den wil onzes Gods, die met majesteit over ons gebiedt.

Nu stemt, onder Christenen, ieder toe, dat de wet van Satan, die onze zelfucht, onze zinnelijkheid en onzen hoogmoed prikkel, weerstaan moet worden; en wie er aan toegeeft of er zich door verlokken laat, weet dat hij tegen zijn God ingaat en zondigt.

Maar lang niet even sterk voelt elk Christen dit van de wet der wereld.

Integendeel, tal van Christenen regelen hun gedraging, zoo niet uitsluitend, dan toch grootendeels naar wat de publieke opinie laakt of prijst. Waar niemand iets in vindt, dat mag. Wat ieder doet, waarom zou men het ook niet doen? Als niemand iets op mij heeft aan te merken, hoe zou ik dan schuldig staan? En op die wijs went men zich ongemerkt, om voldaan en voor zichzelf tevreden te zijn, zoo men maar onberispelijk in het oog der wereld blijft, en in de publieke opinie als een braaf en eersaam burger bekend staat.

Nu ligt hierin in zooverre een macht ter behoudenis, als in de publieke conscientie ons een schutsengel door God zelf is gegeven.

In de eenzaamheid zondigt meer dan één in wat hij niet zou durven doen als een ander het zag. In huis vergijpt men zich aan wat men niet zou durven doen op straat. En als iets, zeg half publiek, toch in zooverre geheim kan blijven, dat het niet aan de groote klok wordt gehangen, durft men aan, wat men niet zou wagen, zoo men wist dat het in de krant kwam.

Stellig houdt anderer bijzijn, stellig houdt de publieke conscientie ons van veel af, waarin anders zoo telkens tegen beter weten in gezondigd wordt.

In zooverre ligt ook in de wet der wereld een kracht tot verweer tegen de wet van Satan. Er wordt ook in het publiek gezondigd, maar toch, het brede veld der zonde ligt in de eenzaamheid, in de verborghenheid en in den intiemsten kring.

Maar al is op die wijze de wet der wereld ons niet zelden ten schilde tegen Satan, toch wordt ze ontsen val als ze tegenover de wet en den wil Gods komt te staan. En Gods kind gaat dan alleen vrij uit, zoo hij ook de wet der wereld toetst aan de wet des Heeren, en steeds die wet, en die wet alleen, als ordinantie van zijn leven eert.

En hier nu juist erlangt de vermaning van Mozes zijn beteekenis, dat die wet des Heeren steeds in onze gedachtenis zal zijn, geprent in ons hart, ingeprent aan onze kinderen, en bij al ons werk, ja, bij al ons in- en uitgaan ons ten richtsnoer zal zijn.

Herinnering is hier noodig. Gods wet moet ons gedurig voor oogen staan. Telkens weer moet ze voor onzen geest treden. Rusteloos moet het woord des Heeren ons in de ooren klinken. Steeds moet ons, bij wat we te spreken of te handelen hebben, als in vlamdend schrift het getuigenis aangrijpen: *Zoo wil het uw God.*

En juist hierin nu staan de kansen voor de wet van Satan en de wet der wereld enerzijds, en anderzijds voor de wet des Heeren zoo ongelijk.

De zonde omringt ons altijd. We dragen ze mee in ons hart en in onze zinnen. Haar prikkel komt telkens weer op. Ze sluipst tot aan de deur van ons hart. En in allerlei vormen en gestalten droigt de verleiding en de verzoeking op ons aan.

En evenzoo staat het met de wet der wereld. Geen voet bijna kunnen we verzetten, of we staan bloot aan ander oordeel. Heel onze omgeving keurt ons. Bij het minste heeft men iets op ons aan te merken. En ieder is gezind om ons met raad te dienen en ons te zeggen, dat we naar de wet der wereld dit laten en dat doen moeten.

De wet van Satan en de wet der wereld wachten ons op bij onze deurposten, ze begeelden ons bij ons uit- en ingaan. Ons oog ziet ze zoodra we het opstaan. Onze hand tast ze, zoodra we ze uitsteken. En uit ons eigen hart en het hart van anderen spreken ze ons gedurig toe.

Van vergeten hier geen sprake. Van niet aan denken hier geen mogelijkheid. Heel onze existentie herinnert er telkens aan.

En daar staat nu de wet van onzen God tegen over, die ja in de Schrift verklaard ligt, die in den dienst des Woords tot ons komt, die in Christelijke kringen ons toesprekt, maar die op het brede veld des levens geen enkel geddenkeet voor zich ziet opgericht.

Van daar, dat zoo tal van Christenen van die wet des Heeren vervreemden, er buiten om gaan, er niet aan denken, ze vergeten, haver niet inachtig zijn, en ze eer-t weer voelen in haar heiligen drang, als er tegen gezondigd is, en ze van achteren ons verwijt.

En daartegen gaat nu het woord van den Man Gods in.

Het is een woord, dat een iegelijk die God vreest, oproept, om tegen dit *vergeten* van de wet des Heeren te strijden; om opzettelijk, en met de inspanning van onzen geest, ons tot het telkens gedenken aan de wet des Heeren op te wekken; en om daarin vooral den onderzegen aan onze kinderen te schenken, dat we van der jeugd af, rusteloos, die wet des Heeren hun inscherpen, of ze hun worden mochten tot een tweede natuur.

Tot een spansel tusschen onze oogen moet ze ons zijn. D. w. z., die wet des Heeren moet u zoo eigen, zoo bij alles u gestadig voor oogen zijn, dat ge geen raak voor u oogen niet opkomen, of aanstonds moet ge bij die zaak de ordinantie zien, die God er voor gegeven heeft.

Elk ding heeft zijn ordinantie van Gods wege, hoe ge het zult *besten*, hoe ge het zult *aan-*

ratten, hoe ge het *beoordeelen*, hoe ge het *vol-*

cinden zult.

Die ordinantie is er niet los van, maar kleeft er aan.

Alleen maar, ons afgewend oog ziet keer op keer wel die zaak, maar niet de Goddelijke ordinantie die er bij is.

En nu roept de Heere u op, dat die ordinantie u als een spansel tusschen uw oogen zal zijn, zoo dat ge beide, de zaak, en Gods ordinantie voor die zaak, altoos saam en tegelijk *moet* zien.

Bij elk stuk, waarvoor ge te staan komt, steeds de ordinantie des Heeren, die u zegt wat u te doen staat.

Dr. A. KUYPER, De Gemeene Gratie, in drie deelen.

De abonneanten op de Heraut, die hun verlangen hebben te kennen gegeven, om dit werk tegen den halven prijs, d. i. tegen / 9.— te ontvangen, worden verzocht hun eerste betaling hiervoor, ten bedrage van vijf en zeventig cents, tegelijk met de abonnementsgelden voor de Heraut te voldoen, den 1sten Juli 1901. Na de eerste vier betalingen, op 1 Juli 1901, 1 October 1901, 1 Januari 1902 en 1 April 1902, zal hun het eerste deel franco worden toegezonden. De enkele intekenaren, die nu reeds gelden inzonden, hebben op 1 Juli 1901 niets te betalen, en moeten hun betaling eerst hervatten op 1 October 1901.

Nu alzoo de eerste termijn van betaling pas op 1 Juli e.k. valt, kunnen zij, die duaver verzonden in te tekenen, alsnog hun verlangen, om het werk tegen den halven prijs te ontvangen, bij de Administratie van ons blad inzenden, en zal aan dit verlangen, voor zooveel dit mogelijk is, worden voldaan. Daar intusschen b'innenkort met den druk moet worden aangevangen, en dus het aantal exemplaren moet worden bepaald, kan hiervoor, zoo de aanvragen te laat inkomen, niet met zekerheid worden ingestaan.

Amsterdam, 10 Mei 1901.

Predikantstraactementen.

Er bestaat in het algemeen zekere neiging, om de lagere inkomens eenigszins te verbeteren.

Men neemt die neiging waar bij den werkenden stand; men merkt dat bij heele reeksen van ambtenaren; zelfs de rechterlijke macht vraagt meer; en niet het minst bij den onderwijzenden stand wordt hierop steeds warmer klem aangedrongen.

Die drang vindt zijn oorsprong in drielei. Vooreerst daarin, dat de algemeene levensstandaard naar boven is gegaan. Dat groep zelfs in die mate plaats, dat niettegenstaande de eerste levensmiddelen en de kleeding, vergeleken bij vroeger jaren, aanmerkelijk in prijs gedaald zijn, men toch meer dan vroeger noodig heeft, om zich in zijn sociale positie te handhaven.

De tweede oorzaak is, dat voor het bekleeden van allerlei betrekkingen, hooger eischen van voorbereiding worden gesteld, die tot hooger uitgaven noodzakelijk zijn.

En ten derde, dat de belastingen zich steeds meer concentreeren op de minderheid der bevolking, en juist daardoor op de middelmatige inkomens vergelijkenderwijs het zwaarst drukken.

Men vindt dan ook in de pogingen, die worden aangewend om tot lotsverbetering te geraken, op zich zelf niets verkeers, en de publieke opinie moedigt die neigingen zelfs aan.

Waarom moet ten deze dan alleen voor de predikanten een uitzondering worden gemaakt? Wat reden is er, waarom zij alleen hierop niet zouden mogen aandrigen? Waarom wordt het hun euvel geëld, als ze nu en dan hun nood blootleggen?

Het is zoo, in veel steden zijn hun inkomsten vermeerderd. Niet veel, maar toch iets. En ook zijn er enkele dorpsgemeenten, die ten deze goed vooringen.

Toch zijn er nog altoos tal van kerken, waar / 1000 zelfs zeer hoog wordt geacht, en tal van anderen, waar het traactement op / 700 staat, en zelfs op / 600 daalt.

De ongenoegzaamheid hiervan springt te meer in het oog, zoo men let op de volgende omstandigheden:

1°. Dat de opleiding voor den dienst des Woords, zal ze volledig zijn, elf jaren duurt. Zes op het Gymnasium. Een voor de Propaedeuse. En vier in de Theologie. Deze opleiding voor studiekosten vertegenwoordigt minstens een kapitaal van / 6000;

2°. dat een predikant niet in de verdiensten komt voor den ouderdom van 25 à 24 jaar;

3°. dat de kerken, en terecht, er prijs op stellen, dat de predikant gehuwd zij;

4°. dat hij als wetenschappelijk man telken jare geld behoeft om zich boeken aan te schaffen;

5°. dat hem bijdragen voor allerlei verenigingen en inrichtingen worden gevraagd;

6°. dat hij op de meeste dorpen geen gelegenheid vindt voor de opvoeding van zijn kinderen.

7°. dat de opleiding van zijn kinderen in zijn sociale stand, aanzienlijke offers vraagt.

En 8°. dat hij in den regel van geen enkele belasting is vrijgesteld, en steeds meer aan den fisco heeft op te brengen.

Nu vertegenwoordigt reeds de som van

/ 6000 voor studiekosten, eene rente van / 300, gerekend tegen een annuïteit van 50 Ct. Ook bij een traactement van / 1000, ontvangt hij dus feitelijk slechts / 700, d. i. p.m. / 13.50 per week, terwijl er snijdsnechts zijn die / 20 per week verdienen.

Men gevoelt toch, dat deze toestand op den duur onhoudbaar wordt, en nog in onhoudbaarheid toeneemt, hoe meer de traactementen van andere personen stijgen. Niet lang zal het meer duren, of de traactementen der onderwijzers zullen aanmerkelijk hooger zijn dan die van de predikanten, niettegenstaande de onderwijzers veel minder uitgaven voor voorbereiding hadden, en spoediger in verdienste kwamen.

Toch kan hiervan niet aan alle gemeenten een verwijt gemaakt worden.

Er zijn kerken zoo klein, en zoo gering in kracht, dat ze reeds hoogelijk te loven zijn, dat ze nog zulk een traactement bijeen brengen. In enkele kleine kerken wordt zelfs op voortreffelijke wijze geoordeeld.

Maar er zijn ook kerken, waar vergelijkenderwijs veel minder wordt gedaan; waar wel terdege goed gestelde lieden zijn, die het dubbele kunnen bijbrengen; en die toch den predikant tobben laten.

Dat drukt dan heel den dienst, en neemt de blijmoedigheid in het bedienens weg. Niets toch moordt de zielkracht zoo bitter, als een eendelooze geldnood, die de evenredigheid tusschen positie en inkomen op in het oog loopende wijze verbreekt.

In zulke kerken kon het anders zijn, en is het zaak, dat het, hoe eer hoe beter, anders worde.

Doch ook die andere kleine kerken moeten aanvankelijk geholpen worden, en dit kan niet anders geschieden, dan doordat de meer goedgekerken de zwakkere steunen. Gemakkelijk is dit niet in te richten.

In alle generale fondsen steekt gevaar. En een inrichting zooals de Vrije Schotse kerk bezit, eindigde met de kerken te bederven en het geloof af te breken.

Doch dit zegt nog niet, dat er geen andere uitweg is te vinden.

In elk geval is het hoog noodig, dat deze ernstige aangelegenheid meer de aandacht der kerken bezig houde.

Men vergeet toch niet, dat op den duur een onhoudbare positie van den predikant ook haar invloed gaat oefenen op het zich aanbieden voor dezen dienst.

En schaarschte van candidaten is te allen tijde voor de kerken oorzaak van geestelijken achteruitgang geworden, wijl men dan ten slotte nemen moet ieder die zich aanbiedt.

Dr. Hoedemaker's oplossing.

Het was ons een oorzaak van ongeveinsde vreugd, Dr. Hoedemaker's Artikel XXXVI te ontvangen.

Er zijn na 1886 jaren geweest, dat we oordeelden niet langer meer met hem in discussie te mogen blijven. Er was iets door hem geschonden, waarvan de schending niet mag worden toegelaten; iets wat ons den plicht van zwijgen oplegde. Wie toen meeleefde, weet ook nu nog wel, waarop dit betrekking had. Zoo niet, wij wenschen het niet op te halen. Tijd slijt, en ook ten opzichte van zulke pijnlijke incidenten gaat na zeker verloop van tijd de weg weer open, die voor een tijdlang versperd was.

En wat kon ons dan meer gewenscht zijn, dan een verdediging van het standpunt der handhavers van Art. 36 te mogen ontvangen uit Dr. Hoedemakers hand. Immers was het bekend, dat Dr. Hoedemaker niet tot de „aanslagers“ behoorde. Hij verachtte de zinloze methode om Art. 36 goed te praten door er allen wezenlijken inhoud uit te boren, en ten slotte niets dan de bolster over te laten. Die methode waarvan Maresius de eerste proeve gaf, en die thans onder de politieke heeren in zwang is gekomen, ergerde hem veeleer. Wie in zijn confesie sprak van „valschen godsdienst wesen“ of van „afgoderij uitroepen“, moest dit verstaan, zoo als onze vaders het verstonden. Van drie kwart water in de melk was hij afkeerig en warsch.

Voor al Dr. Hoedemaker is dan ook de man, die het eerst de galvanisering van dat artikel op publiek terrein ondernomen heeft. Wel was de idee die hierbij dreef, niet van hem oorspronkelijk. De eigenlijke man die Art. 36 weer opwarmde, was wijlen Ds. Steinfort, langen tijd predikant te Bloemendaal, en later predikant te Amsterdam. Een man van reusachtige afmeting in meer dan fysieke zin, begaafd met een hypnotiseerend talent, vooral in het particuliere gesprek en in *petit comité*, zoo als weinigen, en die er zich op spitte, om zich te concentreeren op zeer enkele punten, maar die enkele punten dan ook rusteloos, zoo aldoor er met den hamer van zijn woord insloeg, dat ten slotte de sterkste arm den spijker niet meer uit den muur kon trekken.

Zoo had hij, om slechts één voorbeeld te noemen, het als lid van Amsterdam's kerkeraad erop gezet, om de ouderlingen heel achteraan in de schaduw der heeren predikanten te zetten, en voor de predikanten meer geld op te eischen. En dat één thema behandelde hij nu niet slechts een enkel maal, als het pas gaf, maar dat één zelfde thema wist hij, raak of niet raak, bij *alles* te pas te brengen. Daarop kwam hij altoos weer terug. Hij striemde, hij geeselde de ouderlingen. Ze werden als kwajongens in den hoek gezet. En daar de Praeses altoos een predikant was, en deze het dus nooit tegen hem voor de ouderlingen opnam, en er onder deze laatste niemand was, die ook maar van verre tegen zijn machtig woord op kon, behaalde ten slotte het clericalisme, onder zijn aanvoering, den meest volledigen triomf, gingen alle

predikanten in zijn vaargeul over, en waren de ouderlingen er voorgoed onder gebracht.

Met dezelfde taale hardnekkigheid nu wist Ds. Steinfort evenzoo een ieder die in zijn omgeving verkeerde, rusteloos te hypnotiseeren met Artikel 36. Hij was in dit opzicht als een Socrates, die altoos weer op dezelfde gedachte terugkwam, en ze er daardoor inhamerde. En dit ging daarom te gemakkelijker, omdat Ds. Steinfort in het minst geen man van actie was. Veeleer was aangeboren traagheid zijn hoofdbrek. Wat hij er inhamerde, leidde dus tot niet de minste consequentie. Vandaar dat hij, hoewel uit heel anderen hoek komende, bij het Neo-Kohlbrugianisme sympathie vond.

Onder den invloed van dien man nu is ook Dr. Hoedemaker gekomen. En welke die invloed was, meten men af naar het volgende. Toen schrijver dezes na zijn ziekte in 1876 in het vaderland terugkwam, en hij in 1878 Ds. Steinfort weer ontmoette, ondervroeg hij hem terstond, of het gerucht van dit kerkelijk hypnotisme in zake Artikel 36 waarheid bevatte. Hierop nu ontving hij een volledig toestemmend antwoord. De Overheid moest de absolute waarheid handhaven, en moest dit zelfs in de kerk doen. Zij moest niet toelaten, dat er tegen de waarheid geraagd, of ook maar gepredikt werd. En toen schrijver dezes hem daarop, geheel concreet, deze vraag stelde: Zou u dan meenen, dat de Burgemeester van Amsterdam, zoo hij zelf een supralapsarier was, er voor verantwoordelijk was, dat binnen Amstel's veste zelfs geen infralapsarier zijn overtuiging aan den man bracht?

antwoordde Ds. Steinfort met een volmondig ja. „Ja, dat zou zijn plicht zijn.“

Hij zou het daarom wel niet doen. Hij kon het wel niet doen. Omdat allerlei wetten en omstandigheden het hem onmogelijk maakten. Maar op zichzelf was dat's Burgemeesters plicht. En daarbij deed dan dit geliefkoosde beeld dienst. Als een vader in de gevangenis zit, kan hij zijn zoon, zoo deze misdoet, niet kastijden. Maar toch blijft, in het afgetrokken, het kastijden van een zoon die misdoet, vaderplicht.

Maar verder kwam men met Ds. Steinfort niet. Hij werkte zijn theorie nooit uit. Hij was geen man van omvattende studie. Hij schreef niet. Op hem had men dus geen verhaal. Aan hem had men geen huusvast. Hij was een geduchte kracht in zijn engere omgeving, maar in de kerken buitenaf was zijn naam nauwelijks bekend, en in breder wetenschappelijken kring heeft zoo goed als niemand ooit van hem gehoord.

Maar met Dr. Hoedemaker was dat anders. Deze toch voert een vlugge, vaardige pen, heeft zich op meer dan één gebied als een man van actie bekend gemaakt, en is ook op wetenschappelijk gebied met meer dan één publicatie opgetreden, waarvan men zelfs in het buitenland notitie nam.

Men mocht alzoo de verwachting koesteren, dat hij, na eenmaal op Ds. Steinfort's standpunt te zijn gaan staan, nu ook de wetenschappelijke verdediging van dat standpunt op zich zou nemen, en den weg zoo aantoonen, die uit dat standpunt tot de actie van het leven en de levenspraktijk leiden zou.

Wat kon ons dan welkomer zijn, dan een tamelijk omvangrijk geschrift van Dr. Hoedemaker te ontvangen, dat reeds door zijn korten titel ons de belofte bracht, dat nu eindelijk de lang verbeide uiteenzetting komen zou, ja, gekomen was.

We zeggen dit niet spottenderwijs, maar in vollen ernst.

Toen schrijver dezes van 1870 af tegen het absolute standpunt van artikel 36 partij koos, en dat niet half, maar heel deed, ontgingen hem toch in het minst de bezwaren niet, waardoor zulk een gravamen tegen Artikel 36 gedrukt werd.

En al heeft men nu in zulk een positie alle deze bezwaren met ernst onder de oogen gezien; ook al is men tot op den bodem der vraagstukken die hier de beslissing geven, doorgedrongen; en ook al acht men er in geslaagd te zijn, alle bedenkingen voor zichzelf te boven te zijn gekomen; toch neemt dit niet weg, dat men dan zoo gaarne de proef op de som ziet nemen. En die proef op de som is hier natuurlijk alleen zoo te vinden, dat een kundig en scherpsinnig man van tegenovergestelde overtuiging, zijn argumenten nogmaals op wetenschappelijke wijze tegenover de uwe stelt, en u zoo de gelegenheid biedt, om nogmaals rekening met u zelven te houden.

Het vraagstuk, dat het hier geldt, is zoo allesbeheerschend, dat ge geen man van ernst zijt, zoo ge op zulk een tegenargumentatie geen prijs stelt, en niet de mogelijkheid aanneemt, dat men u van ongelijk overtuigt.

Vraagt men nu echter, of het geschrift van Dr. Hoedemaker aan deze hoog gespannen verwachting beantwoordt heeft, dan kunnen we niet anders, dan in een gevoel van diepe teleurstelling zeggen: Lees het, en antwoord dan zelf!

Natuurlijk ware een streng-logische en methodische behandeling der stof hier eisch geweest en zie nu de inhoudsopgave in, en oordeel zelf, of van zulk een behandeling hier ook maar in de verte sprake is. Of liever, leg naast deze kritiek op onze artikelen de polemiek van den Roomschen theoloog Bendorp, die, evenals Dr. Hoedemaker, het absolute standpunt tegenover onze artikelen over Kerk en Staat in bescherming nam, en wie gevoelt niet aanstonds het verschil tusschen ordelijke behandeling der stof en dwarrelende captivemaking; om nu van het verschil in toon van waardeering van den tegenstander niet eens te reppen.

En als men nu vraagt naar de conclusie,

waartoe hi in ernst, aan heeft, Gereformden den ingewilligen hun volle men; dat al formeerd onze Overbieden (dus godsdiensten) dat we m booze naven stelsel; da averechtsel kerken en al ontzag aan, en strekt niet pleiting wijdt, zich doemt tot Kan dat maar den gen vestige Zeker, d men zag, d eigen kerl positie was Maar h nuchtere over den o Dr. Hoe Hervormde duizenden behooren, der Christe en hiervan maar dit waartoe b onzedelijke allerlei on om God n hij zit als zelfden ker Christus d gezet.

Hij zelf erkennen, kerke vlak moest. Hij moest, wa formeerde stel van lo

Maar te op herstel het slauws bestaat, lee zoo volstre en wekt m vergadering bespreking.

Reeds d regel: z m w. z. w. o. w. e. drijven we moet toch woord in hij kerkelij

We zou gen, zoo h Maar dat i kent hij d lijkheid on verontschul keraad ortl dora zijn.

delijk voor en voor t leden van behoort.

En hoe

Het ge king, zo zienlijk de optreedt, gedachte nantie des waarheid, allerlei din in naam v brengen.

bewustzijn, brengen hi Boodschap tot de sch worden zij getrokken, alleen kan dien ontst dien zu a zóó in z in hem dr beziele. F meer dan meer, wa Zondag ge van de p kunnen ve de één ste goed kan. Een in der in een ric in een o aldus bezi noemen.

gaat onze held leeft prediking zijn, zoo wat de ged of het we en ambtel voor word

We voe dit één e ordinantie, diler op e in Naam, wil breng hebben. j